

NEMŠKA ZGODOVINSKA POVEST NA SLOVENSKEM V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Slovenski avtorji so zgodovinske povesti v nemščini v prvi polovici 19. stoletja objavljali v ljubljanskih leposlovnih žurnalih *Illyrisches Blatt* in *Carniola*. Pisce uvrščamo med 'auctores minores', besedila pa med shematizirano literaturo. Povesti črpajo snov iz zgodovinske stvarnosti Kranjske, od časa Ilirov do Ilirskih provinc, žanrsko se delijo na antično-poganski, pokristijanjevalski in turško-viteški tip ter imajo ljubezensko- in družinsko-pustolovsko fabulativno ter patriotsko-moralno idejno shemo. Literarne osebe so zgodovinske in fiktivne. Slednji so predstavniki avtohtonega življa, ki so socialno sicer inferiorni, moralno pa vsaj enakovredni prvim, saj poosebljajo iste domovinske vrednote. Pisci so tematizirali predvsem avstrijski patriotizem. Kranjsko domoljubje je bila podrejena vrednota, ki tudi v revolucionarnem letu 1848 skorajda ni imela narodnostnoidentifikacijskih atributov.

predmarčna doba, nemško literarno časopisje na Slovenskem, zgodovinska povest, 'auctores minores' slovenskega porekla, Jožef Babnik alias Joseph Buchenhain, shematizirana literatura, družbena funkcija književnosti

Slovene writers of the first half of the 19th c. published their historical short stories in German in the Ljubljana literary periodicals *Illyrisches Blatt* and *Carniola* and are considered minor authors. Their stories are defined as schematized literature as to their quality and classified into three types as to their genre: the classical-pagan, the Christianization and the Turkish-Chivalrous type. Their subject matter is derived from history of Carniola (present-day Kranjska) since the times of ancient Illyrians until the Illyrian Provinces and it follows the story patterns of love, family, adventure, moral and patriotism. The characters are historical and fictitious, the latter being representatives of the indigenous population of inferior social status, yet morally at least equal to the former, since they personify the same patriotic values. The main theme is Austrian patriotism, while love for the Carniolan homeland was considered an inferior value, which even in the revolutionary 1848 did not possess any attributes of national identification.

pre-March period, German literary periodicals in Slovene lands, historical short story, minor authors of Slovene origin, Jožef Babnik alias Joseph Buchenhain, schematized literature, social function of literature

Predmet pričujoče razprave je 'manjša sestra' romana – povest, in sicer zgodovinska povest v nemškem jeziku, ki je nastajala v 'delavnicah' slovenskih avtorjev v slovenski provinci habsburške Avstrije, tj. na Kranjskem, v prvi polovici 19.

stoletja. Ker gre pri zgodovinskem žanru pripovedi za aktualizacijo zgodovine, bo analiza žanrske in motivno-tematske strukture naravnana k osvetlitivi vprašanja, kako so te povesti intepretirale zgodovino Slovencev, predvsem pa njihovega značaja in pomena v domovinskem smislu.

Večina nemških zgodovinskih povesti slovenskih avtorjev je izšla v obeh najpomembnejših nemških literarno-kulturnih periodičnih publikacijah prve polovice 19. stoletja na Slovenskem, v časopisu *Illyrisches Blatt* (1819–1849)¹ – ta je izhajal kot literarna priloga ljubljanskega političnega dnevnika *Laibacher Zeitung* – in v *Carniolii* (1838–1844).² Oba leposlovna žurnala³ zavzemata osrednje mesto v zgodovini tovrstne nemške periodike na Slovenskem in sta značilna za provincialni leposlovni periodični tisk v takratni Avstriji. V zvezi s pomenom obeh časopisov za slovensko kulturo in literaturo velja poudariti, da sta v mednoviški dobi, v odsotnosti slovenskega časopisja, odločilno vplivala na razvoj slovenskega jezika in slovenske književnosti.⁴ *Illyrisches Blatt* je tiskala in distribuirala ljubljanska založba Ignaca Alojza pl. Kleinmayra, *Carniolio* pa ljubljanski tiskar in založnik slovenskega porekla Jožef Blaznik. Oba časopisa sta izhajala po načelu subskripcije oz. prednaročanja, ki je bilo značilno za obdobje konstituiranja novodobnega knjižnega trga v nemških deželah v letih 1770–1810 in je bilo v avstrijskem založništvu razširjeno vse do marčne revolucije (prim. Wittman 1981: 101–108). *Illyrisches Blatt* in *Carniolio* je odločilno zaznamovalo urednikovanje Leopolda Kordeša (1808–1879), ki je bil tudi v avstrijskem merilu cenjen časnikar in poznan literat.

Če kot kriterij tipologiziranja uporabimo podnaslove, ki so avtorska, pogosto pa tudi uredniška poimenovanja in so kot taki relevantni v recepcijskem smislu,⁵ ugotovimo, da je časopisje objavljalo najmanj 12 različnih kratkih in srednje dolgih pripovednoproznih vrst in žanrov. Ti so večinoma izhajali kot podlistek. Naj naštejemo nekaj poglobitnih: bajke (gl. *Menschliche Bestimmung. Nach einer altdeutschen historischen Sage. Mitgetheilt von Carl Wilhelm*, IB 10/1847), domovinske bajke (gl. *Die Schlange von Strobelhof. Vaterländische Sage von Joseph Buchenhain*, IB 34/1847), domovinske ljudske bajke (gl. *Der Blutstein. Eine vaterländische Volkssage aus dem Jahre 1650, von Joseph Buchenhain*, CL 16/1838), kranjske bajke (gl. *Die Wahrsagerin. Krainische Volkssage von Bernhard Tomschitsch*, CL 64/1842), gorenjske bajke (gl. *Der St. Annatag. Oberkrainische Sage aus dem 16. Jhd. von J. Buchenhain*, CL 73/1844),⁶ novele (gl. *Die Hand.*

¹ Literarna in kritiška besedila v časopisu so bila predmet obravnave v disertaciji avtorja prispevka, ki je izšla tudi v knjižni obliki (prim. BIRK 2000). V nadaljevanju bomo v navedkih za *Illyrisches Blatt* uporabljali kratico IB. Številka pred poševno črto označuje številko časopisa, za njo pa leto izdaje.

² V nadaljevanju bomo v navedkih za *Carniolio* uporabljali kratico CL.

³ Prim. klasifikacije literarno-kulturnih časopisov v reprezentativnih študijah nemške predmarčne periodike npr. OBENAU 1986: 6–22.

⁴ O odnosu med nemško in slovensko kulturo v časopisu *Illyrisches Blatt* je pisal med drugimi tudi avtor prispevka (prim. BIRK 2001a).

⁵ Gre namreč za enega od možnih mehanizmov na ravni implicitnega bralca, ki usmerja bralčevo recepcijo.

Novelle von Joseph Buchenhain, IB 42/1846), kmečke novele (gl. *Slovenische Dorfnovelle. Von Georg Jenko*, IB 4/1848), novele iz umetniškega življenja (gl. *Die Maler. Künstler-Novelle*, IB 23/1848), povesti (gl. *Das Sträußchen. Eine Erzählung von K. Kroner*, IB 2/1848), pravljice (gl. *Die Schöne im verzauberten Walde. Ein Märchen von A. v. Sternberg*, IB 95/1846), ljudske pravljice (gl. *Janko und seine 99 Brüder. Slavonisches Volksmärchen. Von Johann N. Vogl*, IB 34/1849) in vaške zgodbe (gl. *Ein weißes Band. Dorfgeschichte von Dr. Rudolph Puff*, IB 48/1847). Tovrstna pestrost v luči programa časopisja, ki je ponujalo za vsakega nekaj, ne preseneča. S sodobnega germanističnega literarnovednega gledišča bi lahko govorili o prevladi besedil zvrsti 'Erzählung', kar bi v konkretnem primeru, glede na literarnozgodovinski kontekst, lahko slovenili kot povest. Nadaljnje pripovednoprozne zvrsti so 'Sage', 'Märchen' in 'Geschichte'; slednjo bi kot zvrstno poimenovanje spet v povsem konkretnem primeru v slovenščini označili kot zgodba ali novela v rudimentarni obliki. Pri poskusu določanja zvrstne, deloma pa tudi žanrske pripadnosti besedil se giblamo na precej spolzkem terenu, kajti sodobna germanistična zvrstnoteoretska diskusija poteka kontroverzno oz. sploh ne poteka. To med drugim pomeni, da zakonitosti zvrstne oblike 'Erzählung' še nadalje ostajajo opredeljene zgolj 'per negationem', v odnosu do drugih pripovednoproznih zvrsti (prim. Polheim 1981: 19–16), vedno bolj pa se uveljavlja tudi prepričanje, da je zvrstnoteoretska diskusija manj smiselna v primerjavi z žanrsko, ki naj bi bila literarnozgodovinsko kontekstualizirana oz. da je zvrstna terminologija možna predvsem v povezavi s konkretno žanrsko tipologijo (prim. Hackert 1995). Podoben razvoj opažamo tudi v slovenski literarni vedi (prim. Hladnik 1991: 61 in 75). Starejše reprezentativno nemško literarno zgodovino pisje je za krajšo prozno zvrst od romana v poklasičnem času prve polovice 19. stoletja praktično enakovredno uporabljalo termina 'Novelle' in 'Erzählung', denimo v povezavi z besedili Heinricha von Kleista, pri čemer je imel pojem 'Erzählung' pogosto tudi značaj zbirnega imena za vse proznopripovedne zvrsti, vključno z romanom (prim. Scherer 1917: 527–642). Novejše literarno zgodovino pisje je večji del tistega, kar se je prej našlo pod imenom 'Erzählung', posledično z zvrstnoteoretskim razvojem, poimenovalo kot novelo, tako da se pojem 'Erzählung' danes navezuje predvsem na povesti Franza Grillparzerja in osrednjega predstavnika te zvrsti Adalberta Stifterja (prim. Hauptwerke 1997, 83–177).

⁶ Poleg bajk v prozi se izjemoma pojavijo tudi bajke v verzih kot npr. bajka *Vom König Mathias* Karla Ulepiča (CL 44/1838) ali *Der Teufelsdamm in der Save* Leopolda Kordeša (CL 22/1838). V besedilih v verzih in v prozi s podnaslovom 'Sage' gre za bajeslovno-pravljicne pripovedi – poenostavljeno bi jih lahko imenovali 'bajke' – v katerih je ena osrednjih motivnih značilnosti vdor nadnaravnega – predvsem duhov in demonov – v realnost. Za razliko od povesti, kjer empirično nerazložljivi pojavi le redko nastopajo in še takrat obrobno, so ti motivni elementi v bajkah ena osrednjih stalnic. Da je šlo za pripovedi bajeslovnega značaja, je razvidno tudi iz uredniških opomb, ki so bralca informirale o aktualni razširjenosti bajke in razlagale empirično ozadje bajeslovnih dogodkov. Za razliko od povesti so bajke pogosto napisane v poetično-pravljicnem jeziku, kot npr. bajka Jožefa Babnika *Die Christnacht* (CL 26/1838). Občasno gre v besedilih s podnaslovom 'Sage' tudi za legende, kjer nastopajo v zvezi z naravno nerazložljivimi dogodki svetniki, kot npr. v 'domovinski bajki' J. Babnika *Der St. Barbara-Schacht zu Idria* (CL 1/1844), kjer je za čudežno preživetje protagonista v rovu idrijskega rudnika zaslužna sv. Barbara.

Pripovedništvo v prozi z zgodovinsko tematiko se je v nemškem časopisju uveljavilo sredi 30. let 19. stoletja in je predstavljalo enega osrednjih žanrov vse do marčne revolucije. Razmahu zgodovinske pripovedne proze v tem obdobju je botrovalo več okoliščin:

a) splošni trend v nemškem literarnem sistemu v prvi polovici 19. stoletja, tj. skokovit porast zgodovinske proze pod vplivom Walterja Scotta,⁷ še posebej romanov, ki so med leti 1825 in 1845 postali prevladujoča pripovednoprozna zvrst (prim. Habitzel 1996: 641–644);

b) Metternichova kulturna politika, ki je v predrevolucionarnem obdobju v 40. letih favorizirala zgodovinsko pripovedno prozo. Ta je bila razvedrilno motivirana, domovinsko-vzgojna in poučna v avstrijskem smislu, brez nacionalne in politične implikacije, slednje v smislu ozaveščanja bralstva o potrebi razvoja nove, svobodne družbe (prim. Holzner 2000: 462);

c) prebujeno zanimanje za kulturne oblike naroda, kar se kaže v razvoju zgodovinopisja in etnologije in je dokumentirano tudi v obravnavanem časopisju;

č) splošni in posebni trend v slovenskem slovstvu, tj. nastanek in razvoj slovenske pripovedne proze v 30. letih in prodor zgodovinske tematike v povesti v 40. letih (prim. Hladnik 1991: 54 in 63–64 in Kmecl 1975). Ta dejavnik je vplival povratno na razvoj nemške povesti v tistem času, kajti v recepcijskem kontekstu je bil slovenski bralec recipient tako nemške kot slovenske povesti.

Zgodovinsko povest kot žanr opredeljujemo po vzoru romana kot pripoved, ki ne le da snovno izhaja iz preverljivih zgodovinskih dogodkov in oseb, ampak je njen čas dogajanja pred rojstvom avtorja (prim. Habitzel 1996: 641). Zgodovinska povest prikaže fiktivno resničnost, ki nastane, ko avtor v verodostojno in preverljivo preteklost postavi izmišljene like, ki zrcalijo kolektivno usodo neke etnične skupine. Med preteklostjo in liki se vzpostavi interaktivni odnos. Gre za poskus rekonstrukcije neke dobe in za pripovedovanje individualne življenjske zgodbe, ki omogoča identifikacijo. Pomembni tematski komponenti sta poučnost in vzgojnost in v tem je skrita njena družbena funkcija. Slednje so poudarili tudi uredniki časopisja, ki so zgodovinske pripovedi pogosto objavljali v rubriki 'Vaterländisches' ('Domovinsko').⁸ S stališča aktualne nemške zvrstnoteoretske diskusije, kjer se po Zdenku Škrebu (prim. Škreb 1984b) v kategorijo 'Erzählung' uvršča besedilo od deset strani naprej, je časopisje načeloma objavljalo zgodovinske povesti v besedilih bodisi s podnaslovom 'Erzählung' bodisi z žanrskimi oznakami 'historische Erzählung', 'vaterländische Erzählung' in 'vaterländisch-historische Erzählung'. Pojem 'Erzählung' je bil v časopisju prvenstveno rezerviran za prozno pripoved⁹ z

⁷ Walter Scott (1771–1832) je bil navzoč v zavesti kulturno osveščenega bralstva nemškega časopisja na Slovenskem vse predmarčno obdobje, o čemer pričajo tudi biografsko obarvane povesti in anekdote, kot npr. *Eine Reliquie. Skizze aus Walter Scott's Leben, von M. Illisch* (IB 93/1847).

⁸ *Illyrisches Blatt* je v tej rubriki v 40. letih objavljala zgodovinske povesti in novele kot npr. *Die beiden Särge. Historische Novelle vom Grafen Steinach* (IB 5/1845) in povest Eduarda Breierja *Der letzte Lueger* (IB 8/1845).

domačo, tj. avstrijsko zgodovinsko tematiko in z dogajališčem, ki je bilo pretežno na Kranjskem. Besedila spadajo na področje shematizirane književnosti, kot jo je v poznih 70. letih opredelil Hans Herbert Zimmerman (prim. Zimmerman 1982: 36–41).¹⁰ Pojem 'shematizirana književnost' se je v nemški literarni vedi uveljavil kot nadpomenka za poimenovanje 'trivialna literatura', pri čemer velja spomniti, da je terminološka diskusija stopila v ozadje, ko se je v postmodernizmu uveljavilo prepričanje, da je individualni oz. kolektivni okus sociokulturno pogojen in da je razmejevanje med različnimi zahtevnostnimi ravnmi literature dokaj vprašljivo početje. Svoje je temu prispevala razprava o kanonu v 90. letih prejšnjega stoletja (prim. Scheichl 1997).

Obravnane povesti spadajo med shematizirana literarna besedila – ne da bi se spuščali v podrobnosti – zato ker so nastale pod vplivom tradicije shematizirane romaneskne proze s sentimentalno in pustolovsko tematiko iz 18. stoletja in ker izkazujejo žanrsko pestrost. Pisci besedil so 'manjši avtorji' (prim. Nusser 1991: 96–101)¹¹ – literati, ki se v reprezentativnih avstrijskih literarnih zgodovinah iz 19. stoletja skorajda ne pojavljajo (prim. Nagl idr. 1914: 947).¹² Prav tako so razen redkih izjem slabo zastopani tudi v novejših avstrijskih in slovenskih biografskih in literarnih leksikonih (prim. Giebisch 1964 in Slovenska književnost 1996), razveseljivo pa je, da so v zadnjem desetletju, pod vplivi postmodernistične poetološke paradigme¹³ in omenjene kanonske debate, postali predmet obravnave v slovenski in avstrijski literarni vedi. Med osrednjimi avtorji zgodovinskih povesti so se uveljavili predvsem Matej Vehovar, Jurij Jenko, Leopold Kordeš in najpomembnejši, Jožef Anton Babnik, ki je objavljajal pod psevdonimom Joseph Buchenhain. Napisal je daleč največje število povesti in bajk, ki snov zajemajo iz kranjske zgodovinske ali bajeslovne stvarnosti.

Zgodovinske povesti zajemajo snov od časov Ilirov do Ilirskih provinc in se žanrsko delijo na tri osrednje tipe: na antično-poganskega (prim. Buchenhain 1840a), pokristjanjevalskega (prim. Jenko 1848) in turško-viteškega (prim. Buchenhain 1840b). Večina povesti ima ljubezensko- in družinsko-pustolovsko fabulativno ter patriotsko-moralno idejno shemo, ki je pogosto v patetično-deklamatornem slogu izrecno upovedena. Tako naroči Herbert Turjaški (Auersperg), legendarni kranjski vojskovodja iz turških časov in očetovski guverner Kranjske, pred smrtjo

⁹ V obeh časopisih je le en primer besedila s podnaslovom 'Erzählung', ki ni v prozi. To je verzna pripoved Leopolda Kordeša *Das letzte Brot* (CL 5/1844).

¹⁰ Hans Dieter Zimmerman je shematizirano književnost opredelil v odnosu do norme, ki v nasprotju z normo moderne književnosti, ki temelji na variaciji, pričakuje ohranitev stalne sheme oz. dopušča le malo variacij. Shema določa vse vidike literarne konstrukcije.

¹¹ Po Petru Nusserju ti avtorji rutinsko obvladujejo formalno-slogovne in vsebinske elemente, ki so značilni za shematizirano literaturo.

¹² Od naštetih avtorjev sta Babnik in Kordeš zgolj omenjena kot sodelavca časopisa *Illyrisches Blatt* (prim. NAGL idr. 1914: 947).

¹³ V postmoderni so avtorji kot kreatorji klišeiziranih značajev, stereotipnih, vedno znova ponavljajočih se tipov in insceniranja klišejev visoko cenjeni, saj gre za niveliranje razlike med razvedrilno in resno literaturo, med nadestetizacijo na eni in klišeizacijo na drugi strani.

svojim vojščakom: »Bleibt treu unserm Landesfürsten, liebet euer Vaterland über alles, das ist es, was ich euch empfehle, und der Abend eures Scheidens wird groß und herrlich seyn« (Buchenhain 1840b: 401).¹⁴ Dogajališče je časovno in krajevno bolj ali manj natančno določeno z letnicami in toponimi – slovenskimi, nemškimi in latinskimi, ki ji pisci uporabljajo z namenom podkrepiti verodostojnost pripovedi. Njej je namenjena tudi motivna naslonitev na etnološko-folklorno izročilo. Ta je izrazito splošnega značaja – »in fremde Tracht eingehüllt« (Buchenhain 1840b: 398) – brez narodnostne označenosti, ki so se ji avtorji dosledno izogibali. To velja tudi za alpsko pokrajino, ki je sicer domoljubnofunkcionalno zasnovana in jo kot tako junaki iz ljudstva istovetijo z domačim okoljem (prim. Buchenhain 1844). Za stimuliranje pripovedi so poleg folklornega izročila uporabljeni predvsem eksotični literarni liki, med njimi izstopajo Turki, templarji in židje ter nekateri motivi iz repertoarja shematizirane literature kot npr. krvno maščevanje (prim. Buchenhain 1840a), antisemitski klišeji (prim. Babnigg 1849) ipd. Dogajanje je izrazito moralno motivirano, konec je tragičen ali optimističen, ves čas pa je opazno avtorjevo pripovednotehnično prizadevanje za nedvoumnost vzgojne poante.

Konflikti se pojavljajo predvsem med liki, ki pripadajo različnim etničnim, verskim in družbenim skupinam, vendar avtorji tematizirajo konflikte tudi med liki znotraj teh skupin. Najpogostejši so verski konflikti, npr. med kristjani in mohamedanci oz. pogani, in socialni oz. medstanovski konflikti. Posebej slednji so izrazito moralno motivirani, npr. med nemoralnimi sužnjelastniki in njihovimi sužnji, med plemstvom in odpadnimi pripadniki iz nižjih slojev ipd. (prim. Buchenhain 1840b). Ljubezenski konflikti so manj pogosti, delujejo pa kot pripovedno dražilo. Največkrat gre za družbeno nedovoljene zveze med pripadniki različnih verskih in stanovskih skupin, ki so v konfliktu, kot npr. med sinom vojskovodje Turjaškega in hčerko turškega paše, med ilirskim junakom in hčerko rimskega cesarja, med predstojnikom ljubljanskih templarjev in podžupanovo ženo (prim. Babnigg 1848) ipd. V skladu s katoliško-bidermajersko moralo se junaki tem zvezam praviloma odpovedo. Verski in stanovski konflikti tvorijo motivno ogrodje za moralno-vzgojno tematiziranje, ki je shematizirano v smislu, da nezvestoba predstojniku in nemoralno ravnanje vodita v pogubo, zvestoba pa je poplačana s socialnim napredovanjem. Pri slednjem prevladuje manj realni, zato pa toliko bolj optimistični identifikacijski model, npr. prehod ilirskega junaka iz suženjstva v svobodnjaštvo (prim. Buchenhain 1844). Pri moralnem delovanju s ciljem dviga iz nižjega v višji sloj gre za prilagojen izraz razsvetljenske ideologije, ki je skozi vso prvo polovico 19. stoletja odločilno zaznamovala duhovno-idejni sistem na Avstrijskem. Literarne osebe se delijo na dve skupini: na zgodovinske in fiktivne. Protagonisti prihajajo iz višjih socialnih slojev in v glavnem niso slovenskega rodu, kar je deloma zgodovinsko pogojeno, saj smo Slovenci še do nedavnega veljali za t. i. nezgodovinski narod, za narod brez državnega prava. Kot nadomestek za t. i.

¹⁴ »Ostanite zvesti deželnemu knezu, ljubite svojo domovino nadvse, to vam priporočam in večer vašega slovesa bo velik in mogočen.« (Prev. M. B.)

zgodovinske Kranjce avtorji uporabljajo na Kranjskem živeče Neslovence, ki se popolnoma poistovetijo s Kranjsko. Ti nastopajo kot ikone avstrijskega patriotizma, npr. Herbert Turjaški, za katerega pripovedovalec ob njegovem tragičnem koncu kot posledici zahrbtnega uboja od izdajalca iz lastnih vrst pravi: »So rächte der Himmel den Sturz des größten Helden Krains, der für die Freiheit seines Vaterlandes sich zum schönen Opfer geweiht hat« (Buchenhain 1840b : 407).¹⁵ Pretežni del drugih likov predstavljajo pripadniki avtohtonega življa iz bližnje ali daljne preteklosti in s tem implicitno predniki Slovencev. Med njimi so pogumni junak iz plemena Ilirov, prebivalci rimske Emone, nesebični ranocelnik iz Cerknice iz časa Ilirskih provinc, ljubljanski mestni svetniki, soborci Herberta Turjaškega v boju zoper Turke itd. Izhajajo iz stanov, ki so nižji od plemiških, vendar poosebljajo iste temeljne vrednote kot zgodovinske literarne osebe. Tem so v moralnem pogledu vsaj enakovredni in skupaj z njimi nastopajo kot nosilci vzgojne tematike – moralne in domovinske. Osrednja motivna elementa le-te sta avstrijski patriotizem in kranjsko domoljubje, ki sta praviloma izrecno ubesedena – cerkniški ranocelnik ponosno zavrne bogato darilo avstrijskega generala z besedami: »Ihre Erinnerung, daß ein Krainer in der Bedrängniß seines armes Vaterlandes menschenfreundlich und patriotisch gehandelt habe, sey mir genug!« (Kordes 1838: 112.)¹⁶ Domoljubje se pojavlja izključno v povezavi s patriotizmom, brez kranjskega partikularnega patriotizma, ki je bil npr. značilen za potomca omenjenega vojskovodje iz rodu Turjaških, sodobnega, na Kranjskem rojenega avstrijskega pesnika, Anastasiusa Grūna (prim. Nagl idr. 1914: 949). V trenutkih ogroženosti državne integritete je ponekod na podlagi univerzalne vere moč opaziti motivne elemente, ki temeljijo na kulturni ideologiji ilirizma, čeprav ta v nemškem časopisju ni imel pomembnejše vloge (prim. Birk 2001b). Domačini slovenskega porekla poosebljajo skupek katoliško-bidermajersko konotiranih idealov, kot so npr. zvestoba in izpolnjevanje dolžnosti v zasebnem in javnem življenju, obvladovanje nasprotij med čustvi in razumom, spoštovanje družbenega in moralnega reda in religioznosti ter v povezavi z njimi odpuščanje in prikazana ljubezenska odpoved. S poantiranim moraliziranjem avtorji kot antagoniste domačemu življu izbirajo nemoralne pripadnike višjih slojev, ki – kot smo videli – prihajajo iz različnih etničnih skupin. V zvezi z vernostjo bi kazalo pripomniti, da je poganstvo v patriotskem smislu prikazano kot enakovredno katolicizmu, v moralnem pa je slednji nadrejen. Nekateri od naštetih značilnosti oz. vrednot so istovetne z osrednjim motivom habsburškega mita kot idejne in literarne kategorije, ki ga je v začetku 60. let prejšnjega stoletja utemeljil Claudio Magris (prim. Magris 2000: 19–33). V povestih nastopa domači živelj pod oznako 'Kranjci', vendar ne kot narod, marveč kot ljudstvo. Pri tem niso izvzete niti tiste povesti, ki so izšle v revolucionarnem letu 1848, čeprav je bilo uredništvo

¹⁵ »Tako so nebesa maščevala padec največjega junaka Kranjske, ki se je plemenito žrtvoval za svobodo svoje domovine.« (Prev. M. B.)

¹⁶ »Zadošča mi, če se boste spominjali, da je neki Kranjec v stiski svoje uboge očetnjave deloval človekoljubno in patriotsko!« (Prev. M. B.)

naklonjeno promociji narodnostne ideje. Avtorji so še naprej tematizirali zvestobo Habsburžanom in se zvesti tej vrednoti dosledno izogibali potencialno kontroverznim snovem in temam, npr. zgodbi o Erazmu Predjamskem (Luegerju), ki je bila v besedilih neslovenskih avtorjev navzoča v nemškem časopisju že v predrevolucionarnem času. V eni sami povesti najdemo junake, pri katerih je izpričano narodnostno poreklo. Gre za povest Jurija (Georga) Jenka *Die Taufe an der Savizza*, ki je izšla sredi leta 1848. Besedilo, ki se od ostalih povesti razlikuje že po zgradbi, saj bolj spominja na novelo, je med vsemi najbolj slovensko; zaradi idejne in motivno-tematske naslonitve na istoimensko Prešernovo verzno povest je namreč nesporno in eksplicitno simboliziralo narodnostno idejo. Junaki nastopajo pod nacionalno oznako 'Slovenci', kar je tudi večkrat izrecno upovedeno, denimo takrat, ko pripovedovalec vero povzdigne v nacionalno vrednoto in jo imenuje »das theuerste Angebinde seiner Nation« (Jenko 1848: 194).¹⁷

Slovenski prostor je bil v prvi polovici 19. stoletja pod vplivom evropske duhovne tradicije v obliki razsvetljenske miselnosti, evropskega literarnega trenda v obliki zgodovinske pripovedne proze, restavrativnega cerkvenega katolicizma in osveščanja o posebnosti narodovih kulturnih oblik. Slednje je bilo plod ideologije visoke in pozne romantike in je pri nas potekalo v okviru dvorazsežne domovinskosti, kjer se avstrijski patriotizem in kranjsko domoljubje tudi v pomladi narodov nista izključevala. Zgodovinske povesti v nemščini snovno črpajo iz bližnje ali bolj oddaljene preteklosti Kranjske in z njo slovenskega prostora ter spadajo v območje shematizirane literature, ki je v postmodernističnem obdobju pridobila na veljavi za znanost. Imajo poudarjeno pritrjevalen odnos do vladajočih razmer v družbi, ki jim pritrjujejo z vzgojno tematiko v moralnem in domovinskem smislu, tj. s tematiziranjem načinov obnašanja, vrednot in norm, na katerih je sistem temeljil. Pisci so bralstvo, nemško in slovensko razumništvo – slednje se glede kulturne ozaveščenosti ni bistveno razlikovalo od bralstva nastajajočih slovenskih povesti – ozaveščali o moralnih kvalitetah slovenskih ljudi, o slavni habsburški in predhabsburški preteklosti dežele, o prispevku domačinov k domovinski enotnosti, predvsem pa o njihovem patriotizmu in v povezavi s tem o domoljubju. S tem so gradili in podpirali avstrijsko domovinsko zavest Kranjcev kot ljudstva in prek tega njihovo samozavest in ponos. V narodnostnem pogledu lahko zgodovinske povesti slovenskih avtorjev označimo kot izrazito konzervativne. Avtorji so se pri tematiziranju kranjske domovinskosti načelno izogibali narodnostno-identifikacijskim atributom in domoljubje z eno samo izjemo predstavljali kot vrednoto, ki je podrejena nadnacionalni avstrijsko-habsburški domovinskosti.

Viri

Joseph BABNIGG, 1848: Der letzte Templer in Krain. Vaterländische Erzählung aus dem 13. Jhd. *Illyrisches Blatt*. 34–37.

¹⁷ »[N]ajdražji zaklad njegovega (Črtomirovega; op. M. B.) naroda.« (Prev. M. B.)

- – 1849: Isaak Pischl. Vaterländisch-historische Erzählung aus dem J. 1515. *Illyrisches Blatt*. 61–64.
- Joseph BUCHENHAIN, 1840a: Percennius. Vaterländische Erzählung aus dem 15ten Jahre nach Christi Geburt von Joseph Buchenhain. *Carniolia*. 75–78.
- – 1840b: Der Tag bei Wudaczky. Vaterländische Erzählung aus dem Jahre 1575. *Carniolia*. 95–98.
- – 1844: Metullum's Fall. Historische Erzählung aus Krains Urzeit von Jos. Buchenhain. *Carniolia*. 53–57.
- Georg JENKO, 1848: Die Taufe an der Saviza. Nach dem Krainischen des Dr. Preshern. *Illyrisches Blatt*. 49–51.
- Leopold KORDESCH, 1838: Mitleid und Patriotismus. Wahre Begebenheit nach einer mündlichen Erzählung aus den Zeiten der französischen Kriege. *Carniolia*. 28.

Literatura

- Matjaž BIRK, 2000: »...vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung«. *Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849), nemški literarni časopis v slovenski provinci predmarčne Avstrije*. Maribor: Slavistično društvo (Zora 11).
- – 2001a: Središčnost obrobnege – o odnosu med nemško in slovensko kulturo v časopisu *Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849)*. 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 71–92.
- – 2001b: Panslawistische und illyrische Kulturideologie in der Laibacher Literaturpublizistik des Vormärz. *Zagreber Germanistische Beiträge* 10. 137–151.
- Hans GIEBISCH, Gustav GUGITZ, 1964: *Bio-Bibliographisches Literaturlexikon Österreichs*. Wien: Hollinek.
- Kurt HABITZEL, 1996: Die Wahrnehmung des »österreichischen« historischen Romans im Literatursystem des Vormärz. *Geschichte der österreichischen Literatur* 2. Ur. D. G. Daviau, H. Arlt. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag. 640–651.
- Fritz HACKERT, 1995: Die Novelle, die Presse, »Der Schimmelreiter«. *Weimarer Beiträge* 41/1. 89–103.
- Hauptwerke der österreichischen Literatur*, 1997. München: Kindler. 83–177.
- Miran HLADNIK, 1988: Srednji vek v slovenski zgodovinski povesti. *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 10)*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 189–195.
- – 1991: *Povest*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Literarni leksikon 36).
- Johann HOLZNER, Elisabeth NEUMAYR, Wolfgang WIESMÜLLER, 2000: Der historische Roman in Österreich 1848–1890. *Literarisches Leben in Österreich 1848–1890*. Ur. K. Amann idr. Wien: Böhlau. 455–504.
- Matjaž KMECL, 1975: *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Claudio MAGRIS, 2000: *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.
- Johann Willibald NAGL idr., 1914: *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte* 2. Wien/Leipzig: Carl Fromme, 947–951.
- Peter NUSSER, 1991: *Trivalliteratur*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

- Sybille OBENAU, 1986: *Literarische und politische Zeitschriften 1830–1848*. Stuttgart: Metzler.
- Karl-Konrad POLHEIM, 1981: *Handbuch der deutschen Erzählung*. Düsseldorf: Bagel. 9–270.
- Sigurd Paul SCHEICHL, 1997: Bissige Literatur – zahnloser Kanon. Zu Fragen der literarischen Tradition in Österreich. *Sprachkunst* 28. 247–274.
- Wilhelm SCHERER, 1917: *Geschichte der deutschen Literatur. Mit einem Anhang: Die deutsche Literatur von Goethes Tod bis zur Gegenwart*. Berlin: Askanischer Verlag. 527–642.
- Slovenska književnost*, 1996. Ur. Janko Kos idr. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zdenko ŠKREB, 1984a: Trivalliteratur. *Erzählgattungen der Trivalliteratur*. Ur. Z. Škrab, U. Bauer. Innsbruck: Institut für Germanistik. 9–31.
- – 1984b: August Heinrich Julius Lafontaine. *Erzählgattungen der Trivalliteratur*. Ur. Z. Škrab, U. Bauer. Innsbruck: Institut für Germanistik. 53–65.
- Reinhard WITTMANN, 1981: *Buchmarkt und Lektüre im 18. und 19. Jahrhundert*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hans Dieter ZIMMERMAN, 1982: *Trivalliteratur? Schema-Literatur!* Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz: W. Kohlhammer. 36–41.